

Рецензія на: **ОЛЕГ ПАВЛИШИН. ЄВГЕН ПЕТРУШЕВИЧ 1863–1940. ІЛЮСТРОВАННИЙ БІОГРАФІЧНИЙ НАРИС. ЛЬВІВ: МАНУСКРИПТ-ЛЬВІВ, 2013. – 400 с., іл.**

Історична біографістика (персоналістика) безсумнівно належить до одного з найзахоплюючих, але водночас і найскладніших (за методикою розкриття) напрямів історичного дослідження. Задля успішної регенерації життя і діяльності історичної особи необхідно не просто підібрати відповідний фактологічний матеріал, а й, що найважливіше, окреслити історичну епоху, в якій жила людина. Формування світогляду, становлення поглядів, життєвих цінностей діяча проходить не лише під впливом конкретних людей, родини, а й під впливом соціокультурного середовища, ментальності епохи (її традицій, рівня релігійності, патріотизму, національної свідомості, побутових умов тощо). Словом, існує нагальна необхідність рельєфного розкриття соціокультурного “антуражу” життя і діяльності тієї чи іншої особи.

Як показує розвиток історичної науки, у попередні епохи, науковці в силу найрізноманітніших причин не цілком враховували переваги методики холізму при розкритті біографій людей (передбачає розуміння одиничного через загальне), не користали з можливостей об’єктивного бачення проблеми – зрозуміти людину через тло історичної епохи, і навпаки, – історичну епоху через людину, в умовах якої вона живе. Науковці радянської школи зважали на ідеологеми їхньої доби, часто “прияскравлювали”, підбирали “потрібних” історичних діячів, шукали “своїх” лідерів, котрі б вписувалися в необхідний ракурс. Це неминуче позначалося на об’єктивності досліджень, робило працю заздалегідь передбачуваною у висновках. Українські історики-біографісти початку 1990-х років, перед якими врешті відкрилися засекречені фонди архівів і бібліотек, працювали часто у форматі “всього по трохи”, повертали необізнаним і малообізнаним читачам, котрі формувалися зазвичай на фальсифікованій радянській літературі, історичну правду. Однак, часто їхні напрацювання не вирізнялися широтою і представницькістю джерельної бази, мали радше публіцистичний і науково-публіцистичний, аніж, власне, науковий характер.

Проте виклики сучасної постмодерної доби з її техноцентризмом і прагматизмом спонукають істориків адаптовувати свої напрацювання до вимог часу, акцентувати не лише на науковій, а й на соціальній новизні проблеми, залучати методичні прийоми європейських історичних шкіл із їх антропоцентризмом, увагою до соціальної історії, історії повсякденності, запозиченням методик інших, суміжних до історичної наук, наблизити наукову мову і стиль написання до широкого загалу. Підхід “писати науково і доступно” видається, на наш погляд, нині вкрай актуальним, такий підхід небезпідставно розраховує на широке коло читачів, увиразнює набуті історичні знання, розширює пізнавальні спромоги історії як науки.

Видається, що ілюстрований біографічний нарис львівського історика Олега Павлишина, присвячений життю і діяльності Євгена Петрушевича, визначного українського громадсько-політичного діяча і державного діяча, є розвідкою саме такого характеру і такого гатунку. За висловом самого ж автора, ім'я Євгена Петрушевича поряд із іменами інших керівників української державності революційної доби належить до “героїчного канону національно-визвольного руху”. Водночас, як зауважує О. Павлишин у преамбульній частині книги, Є. Петрушевич був “однією з найсуперечливіших постатей української історії ХХ століття”.

Книга відправляє нас в епоху вагомих цивілізаційних змін і у Австро-Угорській імперії, і у Європі назагал. Причому революційність доби простежувалася у різних царинах – політиці, міжнародних відносинах, культурі, ментальності, релігії. Невипадково хронологічною межею між модерном і постмодерном виступає саме доба Першої світової війни. Взамін монархіям, імперіям “на масовому рівні” утверджувалися республіки, на політичних картах з’являлися нові національні держави, в яких все частіше усталювалися демократичні режими, з’являлися національні парламенти, різноманітні свободи і права. Водночас, низка народів у ході національних революцій не зуміли вибороти незалежності (ті ж українці), і в силу рішень міжнародних інстанцій й надалі знаходилися в узалежненому становищі. Час міжвоєннтя, цивілізаційно дуже виразний у вимірі національно-визвольної боротьби недержавних народів, час дуже “націоцентричний”, де національним інтересам вдіялося дійсно багато уваги.

Воднораз був це період “двійних викликів” і для Церкви, адже історично Церква (до епохальних змін Першої світової війни) була дуже тісно пов’язаною з монархією (варто згадати відомий постулат – “вся влада від Бога”). Церква (і Православна, і Римо-католицька, і Греко-католицька) до зазначеного “цивілізаційного зламу” була по суті своєрідним суспільним монополістом, відігравала домінуючу роль у суспільно-політичному і громадсько-культурному житті народів. Духовенство упродовж ХІХ ст. було ініціатором творення низки просвітницьких установ, громадських організацій, йшло “в авангарді” політичного руху бездержавних народів. На зламі ХХ ст. ситуація почала видозмінюватися у бік “деклерикалізації”, – проводирем національних рухів стали світські політичні діячі, партії. Програми окремих із них часом не гребували й антиклерикальними секуляризаційними гаслами.

Відтак, Церква опинилася в нових суспільно-політичних реаліях. Перед Церквою постали нові цивілізаційні виклики, відповіді на які слід було давати неминуче. За означених обставин, цими викликами постали не лише соціалістичні, “техноцентричні”, а й часом і націоналістичні ідеї, які уважалися модерністськими, такими, що посягають на усталений тисячоліттями суспільний порядок, соціальну ієрархію, в якій духовенство (Церква) завжди відігравало провідну роль, знаходилося на домінуючих позиціях.

Саме на такі міркування нас наштовхнули рядки рецензованого нарису, бо книга О. Павлишина дуже виразно передає зазначену епоху, змальовує історичне тло біографії Євгена Петрушевича і його предків, торкається динаміки цивілізаційних змін протягом ХІХ – першої половини ХХ ст. Позаяк формування поглядів людини, її життєвих установок, цінностей, переконань, не можливо в повній мірі вивчити без аналізу найближчого середовища, характеру епохи, як у широкому, цивілізаційному, контексті, так і у вузькому, родинному. Тож цілком слушним видається авторський екскурс у глибину ХІХ ст., уважне прочитання генеології родини Петрушевичів.

Наважимося поділити нарис автора на чотири умовних частини (у першій – дослідник торкається генеалогічного дерева Є. Петрушевича, широко змальовує соціокультурне середовище становлення особистості та початок громадсько-політичної практики діяча). Уважаємо, що кожна з частин нарису має, на наш погляд, характерну і притаманну тільки їй історичну, наукову, стилістичну, методичну оригінальність за змістом і авторським вирішенням “родзинку”.

В умовній першій частині книги увагу одразу ж привертає генеалогічне дерево Петрушевичів (с. 12–13), де мовою оригіналу відтворено походження, хронологію, соціальний статус представників родини. Переконаєшся не лише у слушності узагальнень автора, що “чоловіки з Петрушевичів у ХІХ ст. мали переважно священицьке походження, яке вони поєднували з інтенсивною інтелектуальною працею в різних царинах гуманітарних знань” (с. 14), а й, що головне, відчуваєш дух епохи ХІХ століття, з її мовою спілкування, багатодітністю, соціальною ієрархією, спадковістю професійного вибору, високим рівнем дитячої смертності тощо. Представницький ілюстративний матеріал виразно передає автентичність часу, дозволяє глибше зрозуміти людей, які жили у зазначену пору. Без сумніву, життєписи історичного покоління Петрушевичів віддзеркалюють не лише долю однієї конкретної родини, але й ідейну та соціальну еволюцію українського руху Галичини ХІХ – першої половини ХХ ст.

Посторінкова “візуалізація” безперечно сприяє глибшому переданню автором епохи. Окрім фотографій, значну частину з яких уведено до громадського вжитку вперше, увагу привертають вдалі цитати з книг відомих громадсько-політичних діячів (зокрема І. Франка із праці “Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.”), оголошення про вінчання представників родини Петрушевичів, окремі некрологи, зображення храмів, громадських будівель, епістолярія.

Будь-який історик-біографіст стикається з проблемою розкриття світогляду особистості, з’ясування факторів впливу на становлення її життєдіяльності. Як показує нарис, цьому компонентові віділено у книзі першовартісне місце. “Між рядками” вгадуються стратегічні авторські задуми при змалюванні портрета Є. Петрушевича, – з’ясування факторів, що схилили молоду людину з глибокими священничими коренями до юриспруденції, – мода часу, матеріальне становище родини чи то батьківська воля?

Автор нарису дуже скрупульозно підійшов до тих частин книги, які розкривають, власне, становлення особистості Є. Петрушевича, адже характер будь-якої, абстрактної людини, формування її світогляду закладається саме в дитинстві, юності, в студентські роки. Тут, чи не найважливіше значення має взаємовплив конкретної людини і зовнішнього середовища, в якому вона проживає (спілкування, лекції вчителів, товариські взаємини, родинні зв'язки, одруження).

Дотична на перший погляд інформація у нарисі отримує несподівано першорядне місце, адже змальовує відомого широкому загалу громадсько-політичного діяча у новому баченні, новій історичній оптиці – як *“людину, що мала схоже на інших дитинство, юність, і яка отримувала, що траплялося, ті ж посередні оцінки у навчанні”*. Такий підхід дає змогу збагнути повсякденний світ людини, який формує її мислення, етос тощо.

До переваг нарису належить не лише науково-популярний стиль викладу матеріалу, а й можливість говорити *“мовою подробиць”*. Те, що у наукових виданнях зазвичай вважається другорядним, у науково-публіцистичних виходить на перший план, на *“передові рубежі”*. Відтак, постає цілий масив матеріалу, що змальовує особисте життя Є. Петрушевича (подробиць його сімейного життя, навчання у львівських освітніх закладах, антропометричні характеристики самого Є. Петрушевича). Автор не те, що увів у вжиток якісь *“дрібниці”*, що просто не можуть бути опублікованими в наукових виданнях, а швидше наводить важливі *“подробиці”*, які значно увиразнюють текст, додають йому *“живої історії”*.

Окреме слово – змалювання міського середовища, в умовах якого зростав Є. Петрушевич. Автор нарису дуже вдало підмітив про *“урбаністичність”* вдачі майбутнього політичного діяча. Адже, як свідчить його біографія, 77 років життя і діяльності Є. Петрушевича дуже тісно були пов'язаними саме з містами: Буськом (місцем народження), Львовом (тут навчався Є. Петрушевич), Сокалем і Сколе (містами, де він здійснював перші кроки на посаді адвоката), Віднем (столицею імперії, з якою тісно пов'язана політична кар'єра Є. Петрушевича), Берліном (містом його еміграції). Іноваційністю авторського підходу, на наш погляд, є дуже випуклий аналіз зазначених населених пунктів: до уваги беруться всі, на перший погляд, дотичні характеристики – площа міст, кількість мешканців, палітра віровизнань, соціальні параметри, відповідна інформація з культурного і релігійно-церковного життя міста, особливості повсякденного життя (нашу увагу, скажімо, привернув вигляд одного з перших газетних львівських кіосків за 1906 р., розміщений автором на с. 56), звичаїв, життєдіяльності визначних персоналій міста тощо. Безсумнівно, що будь-яка людина, яка живе в етнокультурних умовах того чи іншого населеного пункту неминуче зазнає впливів міського середовища, потрапляє у відповідну атмосферу. У нарисі О. Павлишина чимало доречних цитат, узятих із книг мемуарного характеру, які *“одним розчерком пера”* готові *“закрити тему”* соціокультурного обличчя галицьких міст чи містечок кінця XIX – початку XX ст.

Аби зрозуміти громадсько-політичну діяльність Є. Петрушевича, розміщено об'ємну характеристику національного руху кінця XIX – початку XX ст. – утворення Народної Ради, 1885 р., утвердження партійно-політичної системи, проявів українсько-польського протистояння; дано аналіз конституційному устрою Австро-Угорської імперії, ходу парламентських виборів 1907 р.

Нарис О. Павлишина містить чимало інформації, яку в історичній літературі популярного характеру прийнято включати під рубрикою “Цікаво про історію” або “Жива історія”. Оригінальним виглядає симбіоз історичної науки та історичної белетристики, яка у цьому поєднанні отримує особливе звучання. Стиль і форма “нарису” як жанру історіописання, як уже зазначалося, дозволяє поєднувати на перший погляд “непоєдане” і цією можливістю автор скористався сповна.

Разом із тим, О. Павлишин широко використовує й напрацювання відомих українських істориків, дослідників австрійської доби, зокрема, Олени Аркуші, Олега Жерноклеєва, Маряна Мудрого, Ігоря Райківського, Олексія Сухого, Ігоря Чорновола та ін.

Нарис О. Павлишина містить чимало пізнавальної інформації про політичне та громадсько-культурне життя Галичини кінця XIX – початку XX ст., соціальної історії краю. Книга стане у пригоді історикам повсякдення, що змальовують побут, ментальність, стиль життя, цінності галицько-українського соціуму зазначеного історичного відтинку, оскільки матеріал виходить далеко за рамки конкретної персоналії, розкриваючи, передусім, конкретну історичну епоху у її різних проявах та іпостасях.

Характерна особливість нарису, на наш погляд, його дидактичність. Читач, який гортає книгу наче завдяки машині часу потрапляє в іншу епоху (поза тим, минуло лише якихось сто років, що за історичними мірками не складає вагомому проміжку). Із чорно-білих фотографій дивляться люди цілком іншого стилю життя, іншого сенсу, посвяти, іншої епохи, – не такої технізованої, динамічної, але, вочевидь, духовно вартіснішої. Етос минулих років убачається навіть в одязі (жінки-містянки у капелюшках і довгих сукнях, чоловіки-містяни – у циліндрах). Додають історичної правди численні фото виглядів міських вулиць, уривки зі спогадів та мемуарів про галицькі міста тощо.

На наш погляд, іноваційністю умовної першої частини книги є якраз холистичний, багатогранний, різноманітний за підбором і використанням першоджерел аналіз у широкому соціокультурному цивілізаційному зрізі періоду становлення особистості Є. Петрушевича та початку його громадської діяльності.

Своєрідною “родзинкою”, науковою новизною тут постає якраз методичне вирішення проблеми. Й хоча метода написання нарису не передбачає уміщення наукового апарату, читається дуже солідна історіографічна і джерельна база цих підрозділів, відчувається, що автор присвятив дослідженню проблеми не один рік. До цієї думки схиляють науково, але водночас і популярно сформульовані назви підрозділів: “За Збручем: разом, але порізно”, “Найгірший

ворог Польщі”, “Нафтова” дипломатія” та ін. Авторська виразна марка – писати водночас і науково, і цікаво!

Між тим, усі наукові статті, крім коротких заміток в енциклопедичних виданнях, не стосуються безпосередньо постаті Євгена Петрушевича, а розкривають радше військові і суспільно-політичні процеси на західноукраїнських землях доби Української революції. Щоправда, це аж ніяк не означає, що постать Є. Петрушевича “розчиняється” в епосі, адже холістичний принцип, узятий автором за основу, передбачає якраз аналіз “одиночного” через “загальне”. Пізнавальний характер мають широкі біографи громадсько-політичних і військових діячів українського національно-визвольного руху, доповнюють характеристику епохи доречні уривки з різномірних книг (переважно щоденників, творів мемуарного характеру, які розкривають військово-політичні події українсько-польської війни, добу ЗУНР). Низка фотографій уміщається вперше, або є маловідомими широкому загальному читачів.

Показово, що громадсько-політична діяльність Євгена Петрушевича аналізується в умовах національно-демократичної революції 1918–1921 рр. у широкому міжнародному і всеукраїнському контекстах. Автор відзначив, що “роль Є. Петрушевича у державотворенні ЗУНР була суперечливою”. З одного боку, він всіляко сприяв становленню демократичної системи влади, з іншого, – в умовах військових поразок став Диктатором. Є. Петрушевич взяв на себе відповідальність приймати ключові рішення у творенні західноукраїнської державності, однак, розчарувавшись у державотворчому потенціалі українського руху на Наддніпрянщині, підтримав ідею тимчасового союзу з антибільшовицькими силами Росії. Будучи переконаним, що найбільшим ворогом українства є Польща, хибно уважав, що країни Антанти будуть дотримуватися принципів національного самовизначення і підтримають українську державність.

Автору вдалося суттєво заповнити прогалину у дослідженні діяльності Євгена Петрушевича в еміграції, зокрема берлінський еміграційний період (1923–1940 рр.), який за визначенням самого автора, “біографи згадують буквально кількома фразами”. Так, у підрозділах : “Берлін”, “Українська еміграція та інституції в Німеччині у 1920-х роках”, “Оточення та інституції Петрушевича в Берліні”, “Міжнародна діяльність політичного центру Західної України. Ліга націй”, “Орієнтація на Радянську Україну”, “У добу нацистського правління” та ін. дуже рельєфно змальовано суспільно-політичне середовище Є. Петрушевича в Німеччині зазначеної історичної пори.

Автор доходить висновку, що безкомпромісність у ставленні до Польщі привела Є. Петрушевича до радянофільської орієнтації – голова УНРади мав надію вирішити національне питання за допомогою більшовицького режиму. Однак, радянофільство Є. Петрушевича та зв’язки з більшовицькими дипломатами “загнали” його, за визначенням автора нарис, “у глухий кут”, адже невдовзі більшовицький режим проявив своє справжнє обличчя, промінявши політику позірної українізації на злочинний Голодомор (с. 387–388). Міжнародні

заходи Є. Петрушевича на еміграції в Німеччині були за визначенням О. Павлишина, “найменш результативними”. Він втрачав вплив на суспільне життя Західної України й поступово “опинився на маргінесі політичного життя”, що спричинило у політика “велику внутрішню драму”. Разом із тим, автор не сумнівається, що роль Є. Петрушевича в українській історії є “безперечно видатною”.

Фактологічний матеріал запропонований автором у книзі, знадобиться не лише історикам-біографістам, а й шанувальникам політичної, військової, соціальної історії, краєзнавцям, історикам повсякденності. Стиль нарису на перший погляд далекий від наукових формулювань, перевантаженого термінами тексту, але з іншого боку, нарис О. Павлишина віддає простотою суджень, спонукає до ознайомлення з книгою значно ширшого кола читачів.

І найголовніше, на наш погляд, те, що автор нарису скористався можливістю написати психологічний портрет Є. Петрушевича. Перед читачем постає не просто політичний і державний діяч, як саме всі звикли сприймати Є. Петрушевича, а передусім людина (!) з її слабкостями, тягіннями, цілями, спрямуваннями, особливостями вдачі. І це авторське бачення, на наш погляд, дозволяє говорити про іноваційність дослідження.

Олег Євгреній